

Спомени

ДИМИТЪР ПЕШЕВ

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

© Димитър Пешев, *автор*

© Николай Поппетров, *съставител*

© Мирела Мишева, *редактор*

© Ива Колева, *коректор*

© Александра Младенова, *графично оформление*

„БИ 93“ ООД
София, 2020 г.

ISBN: 978-619-7496-66-6

Спомени

ДИМИТЪР ПЕШЕВ

София
2020

СЪДЪРЖАНИЕ

ЕДНА ВИНАГИ АКТУАЛНА ИСТОРИЯ. СПОМЕНИТЕ НА ДИМИТЪР ПЕШЕВ И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ (Вместо преговор)	7
ОБЯСНИТЕЛНА БЕЛЕЖКА	27
ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ*	31
ОБЩИ РАЗСЪЖДЕНИЯ ВЪРХУ БЪЛГАРСКОТО НАРОДНО И ДЪРЖАВНО РАЗВИТИЕ ПРЕДИ И СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО	33
ПЪРВИЯТ МИНИСТЕРСКИ КАБИНЕТ НА ГЕОРГИ КЪОСЕИВАНОВ, ПРЕДПОСТАВКИ И ЗАДАЧИ	35
В МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО	113
Присъдата срещу Дамян Велчев и Кирил Станчев	113
Законопроект за граждански брак*	123
„Каса за взаимно осигуряване на адвокатите“	145
Сграда за Министерство на правосъдието	151

В 25 ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ*	156
Връщането на Добруджа в Народното събрание	156
Присъединяването на България към Тристранния пакт на Германия, Италия и Япония и отзвукът му в Народното събрание	161
Войната срещу Англия и Съединените американски щати от 1941 г. в Народното събрание	178
Еврейският въпрос	181
Смъртта на цар Борис и избор на регентство	221
Разговор с регента Богдан Филов в Боровец през месец март 1944 г.	231
Разговор с регента Богдан Филов на 25 ава[густ] 1944 г.	235
БЕЗПАРТИЙНО УПРАВЛЕНИЕ (впечатления и разсъждения)	237
„НАРОДЕН СЪД“*	257
ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ	299

ЕДНА ВИНАГИ АКТУАЛНА ИСТОРИЯ. СПОМЕНИТЕ НА ДИМИТЪР ПЕШЕВ И ТЯХНОТО ЗНАЧЕНИЕ (Вместо предговор)

Димитър Йосифов Пешев не е от личностите, които дължат късна или следсмъртна популярност на спомените си. Не те го правят интересен за изследователите и познат за четящата публика. Обратно, в научните изследвания по българска история за периода 1934 – 1944 г. името му присъства неизменно през последните три десетилетия на XX в. Новият поглед върху събитията от началото на 40-те години го превръща през втората половина на последното десетилетие на века и в обект на медийно фокусиране и му носи шумна посмъртна публичност и слава. В контекста на цялостната преоценка на миналото неговата личност излиза на преден план с участието в спасяването на българските евреи от депортиране и изтребление през Втората световна война. В резултат на това Пешев се налага в обществените представи като една от най-изявените, със силно, решаващо присъствие личности от военните години.

Обществената известност на политика Пешев, породила се няколко десетилетия след смъртта му, както и реалната му роля като участник в събития и свидетел на исторически процеси определят и актуалността, и необходимостта от публикуване на неговите спомени. Мемоарните му бележки запълват празнини в картината на събитията между 1934 и 1944 г. и позволяват нюансирани интерпретации върху тенденци, белязали ярко политическото развитие на страната и историческата памет на нацията.

Първото, външно впечатление от спомените е, че те не предлагат сензационна информация. Машабни обобщения, смели платна на епохата, генерализирани изводи, с каквито обикновено се нагърбват повечето мемоаристи на тези съдбоносни години, отсъстват от разказа. Пикантното и необичайното не са присъщи на интерпретацията му. Неговата позиция е реалистична и трезва, въздържана откъм изразни средства и оценки. Тя е подчинена на разбирането, че миналото изиск-

ва равностметка – и за направеното, и за онова, което е пропуснато да се направи, че мащабите на историческия разказ трябва да съответстват на ролята на разказващия за събитията. Отпечатък налага и самооценката на автора. Той не се стреми да разказва обстоятелствено за епохата, защото възприема участието си в решаването на съдебно-носни проблеми не като „активно и добросъвестно“, а като „ограничена“ и „откъслечна“ дейност¹.

От спомените, а и от някои житейски факти проличават личностни качества: сдържаност, скромност, липса на самоизтъкване. Пешев не надценява ролята си в политиката, не се смята за водещ политически фактор. Върху самооценката се отразяват и неуспехите му на общественото поприще, породени от сблъсък с враждебна на поведението му действителност. Светогледът на автора се влияе и от насилственото изолиране от професионалната среда и от обществените контакти – грубата внезапна промяна в жизнения му път. След водоразделната за поколението му 1944 г. той живее във време, което няма причини да приема като свое. Личността му не се вписва в новите социални взаимоотношения. Белязан като чужд, груг (при това с изразен отрицателен знак), той спада към потискащо изолираната категория реликти от докомунистическата епоха. Пренебрегнат и донякъде самоизолирал се, Пешев в немалка степен е завладян от чувство за неудовлетвореност, от разочарование от пропуснати исторически шансове и от мъчително лутане на мисълта и спомена около причините за провалите „обществени стремежи“ на поколението, към което принадлежи.

Най-общо такива причини определят хладния, спокоен, пестелив на оценки стил на автора. Конкретността, последователното предаване на мотиви и обстоятелства, на фона на които той действа, е достойнството на текста. Стойността на свидетелствата, които Пешев дава, е в тяхната автентичност, в изнасянето на разказа в плоскостта на това, което *е било*, а не на това, което *вероятно е или би могло да бъде*. Авторската призма не отразява глобални замисли. Възстановената от очевидеца картина не е в духа на предназначенията за самоизтъкване всеобхватни концепции за миналото, които обичайно присъстват в мемоарната ни литература. Показани са моменти от делника, погледнато

---

¹ Поглед към събитията 25 години по-късно, цитат от встъпителните думи на Пешев към спомените му, вж. тук, с. 35.

е в прекия контекст на събитията. Авторът, както проличава от текста, се води от разбирането, че всеки участник в политиката трябва да покаже само това, в което реално е имал изява и което би допринесло за изясняването на противоречиви или спорни явления. С цялостното си отношение към събитията, които е наблюдавал и в които е участвал, мемоаристът защитава позиция, която може да се определи като *представа за истината на един добросъвестен очевидец*.

Времето, за което се говори в спомените, е не само един от най-напругите и съдбоносни за съдбата на Царство България моменти. То е и върхът в биографията на професионалиста юрист, на политика и на човека Пешев. Така в неговия разказ се сливат двата плана – на най-значимата лична (и обществена) изява и на участие (и съпреживяване) в екстремни събития от националното развитие.

При всичката си въздържаност, бих казал дори боязън от обобщения, авторът тъкмо като интелигентна и ерудирана личност не може да остане встрани от историческите обобщения. Те са изложени дискретно, ненадрапливо, почти само контекстуално. В тях любителите на цитатите трудно ще намерят крилати фрази и безапелационни изводи. Но се откриват контурите на ситуации, поведения и нагласи, характеризиращи обществения и политическия климат, културата на взаимоотношенията сред политическия елит и управляващите среди.

Своя подход към миналото, смисъла на равносметката си Пешев извежда в три основни тезиса, определящи позицията на мемоариста (а и на интерпретатора):

- да се даде обективно и добросъвестно сметка за реалните параметри на събитията и на ролите в тях;
- да се поемат отговорностите за всички действия с положителен или отрицателен резултат;
- да се направят правилни и полезни заключения, своеобразна рекапитулация на политическата дейност².

По изпълнението на тези три условия – неотменни изисквания за достоверен анализ на миналото, спомените на Димитър Пешев дават стабилна основа. При всичката субективност, която мемоарите неминуемо носят, написаното е отличен пример за балансирано и добросъвестно реконструиране на събитията.

² Пак там, с. 33 – 34.

Но кой е Димитър Пешев и какво е значението на спомените му като достоверен, а и интригуващ източник за десетилетието 1934 – 1944 г.? Биографията му не е богата на ефектни събития.³ Роден е в Кюстендил на 13 юни 1894 г., завършва право в Софийския университет и от 1921 г. започва стабилна, носеща му известност юридическа кариера. Първоначално работи като съдия в Кюстендил, Пловдив и София. От 1932 г. се отдава на адвокатската професия. Към средата на 30-те години вече си създава име на принципен, прецизен юрист. Участието му в съсловния живот на съдии и адвокати е изявено; между 1925 и 1932 г. е сред редакторите на „Известия на Съюза на българските съдии“. В спомените на съвременниците му се е запазила представата за човек сгържан, без определени пристрастия, като се изключи активното му отношение към туризма и спорта. Липсата на ясна политическа обвързаност и участие в партийния живот се компенсира от неизменно присъствие в столичния светски живот.

След Деветнадесетомайския преврат от 1934 г. е назначен за председател на Управителния съвет на новоучредената тържавна банка „Български кредит“, а от 23 септември 1935 до 4 юли 1936 г. е министър на правосъдието в първия кабинет на Георги Кьосеиванов. Тази му политическа кариера предопределя и по-сетнешните му граждански изяви и съдба като личност, общественик и политик.

Уравновесен, спокоен, чужд на експанзивност и екзалтираност, през 1934 г. Пешев прави своя *първи съдбоносен избор*. Човек с трагичнонационалски, умерено консервативни възгледи, противник на революционните методи и на радикалните промени, в самото начало на 30-те години той, подобно на мнозина представители на високите социални слоеве в България, изпитва разочарование от политическата действителност. Безпринципните политически борби и корупцията, ерозирането на партийната система и компрометирането на парламентаризма, политическите убийства, извършвани от македонските фракции, са сред факторите, определили позитивните нагласи, с които се посрещат антипартийните авторитарни про-

³ От позиция на неговото време: *Бакалов, В., Д. Цветков*. Възпоменателен сборник на народните представители от 24 Обикновено народно събрание. С., 1939, 63 – 64; *Бакалов, В.* (съст.). Сборник на 25 Обикновено народно събрание. С., 1940, 103 – 104; подробно, документално-публицистично *Нисим, Г.* Човекът, който спря Хитлер. История на Димитър Пешев, спасил евреите на една нация. С., 1999.

паганди. Властно налагащи своите разбирания, новите алтернативни политически схващания привличат мнозина типични за първото междувоенно десетилетие представители на еволюционизма в политиката. Към началото на 30-те години Пешев започва да клони към визията за нацията и държавата на т.нар. „нов“, творчески национализъм, призван да хармонизира обществените отношения и да сплоти нацията около държавата, като едновременно с това засили стопанската, политическата и социалната функция на последната.

С такива възгледи, с престижа си на компетентен, съвестен и неподкупен юрист, той се оказва особено подходящ за висшите ешелони на властта в установения след преврата от май 1934 г. авторитарен, безпартиен политически режим. Личните и професионалните качества на Пешев съответстват на популярното тогава изискване за издигане на компетентни (експерти-професионалисти) личности в управлението. Дейността му като правосъден министър в съпоставка и с изявленията му пред пресата от времето на мандата му разкрива подхода му като администратор – делови, компетентен, пестелив на думи, конкретен, лишен от помпозна политическа риторика. Участието му в първия кабинет на Кьосеиванов го сближава с г-р Н. П. Николаев, Спас Ганев, Кирил Гунев и др., с които с времето образуват политическа група (кьосеивановисти) с ярко присъствие в обществения живот (например в 25 Обикновено народно събрание)⁴. Включването на тези лица в управлението открива тенденцията за издигане на специалисти, технократи на висшите постове в държавния организъм. Без съмнение Пешев е типичен представител на технократското течение в управлението на страната. Симпатията и ориентацията му към групата на Кьосеиванов обаче ще изиграе впоследствие отрицателна роля в политическата му кариера⁵.

Като министър на правосъдието Пешев прави своя *втори съдебно-сен избор*. Той осуетява изпълнението на смъртната присъда над непосредствения организатор и извършител на Деветнадесетомайския преврат – полковник Дамян Велчев. Това го въвлича в тежък конфликт с властния и амбициозен военен министър генерал Христо Луков и му спечелва недоверие сред дворцовите кръгове. Претегляйки правните и политическите аспекти на присъдата, Пешев преценява, че политичес-

⁴ За средата, в която се движи в Народното събрание, и за самия него вж.: Николаев, Н. П. Фрагменти от мемоари. С., 1994, с. 133, 229 – 231, 271.

⁵ За образа на Пешев през очите на привържениците на правителствената политика вж. Митак, В. Дневник на правосъдния министър в правителствата на Георги Кьосеиванов и Богдан Филов. С., 2001, с. 130, 225, 228, 229 и др.

ките последици са нежелателни и дори опасни. *Въпросът, който се слага пред Министерския съвет във връзка с присъдата срещу Дамян Велчев – записва гумите на Пешев един съвременник, – не е правен, нито процесуален, а политически.*⁶ В тази плоскост министърът определя и поведението си. Предотвратяването на екзекуцията е вероятно най-важната причина, поради която той не участва в останалите кабинети на Кьосеиванов.

Присъствието си в политическия живот Пешев продължава като депутат в 24 (1938 – 1939) и 25 (1940 – 1944) Обикновено народно събрание. В тях той влиза като представител на правителственото мнозинство, т.е. на силите, сплотени около безпартийния политически режим. И в двата парламента е избран за подпредседател. Перипетичните около излъчването и избирането му на този пост показват, че той се ползва с доверие като принципен, делови и справедлив, но събужда и определени несъгласия. Липсата на изразена политическа окраска и патос в поведението му, интегрирането му с кръга политици кьосеивановисти в 25 ОНС му създават неприятели и антипатии.

В Народното събрание Пешев взема становища по процедурни и правни въпроси, изказва се по външната политика на страната, разглежда административни и стопански аспекти на интегрирането на Добруджа, Македония и Тракия към българската държава. Като парламентарист той не излиза от рамките на своето утвърдено поведение – съгъван, конкретен, балансиран в предложенията си. Думата взема сравнително рядко. Няма нагласа към програмните речи. Пледоариите му са слабо обогатени с идеология. Изказванията му са съзвучни с основните линии на авторитарния режим във вътрешен и международен план. И като редови депутат, и като подпредседател е солидарен с правителствения курс и следва поведението, типично за управляващото мнозинство⁷. Различията – доколкото ги има – между него и управляващите са в нюансите. Несъгласието с намесата на Министерския съвет в дейността на Парламента, с твърдото, нетърпящо никаква критика поведение на министър-председателя Филов, стремежът правителственото мнозинство да се предпази от

⁶ Пак там, с. 78, запис от 11 януари 1938 г.

⁷ В Народното събрание Пешев взема думата предимно по правни проблеми за бюджета на Министерството на правосъдието, допълнение и изменение на закони, свързани със съдебната система, такива са например в I р. с., 43 зас. от 9 май 1940, от 11 р. с., 26, 36 и 42 зас., съответно 12 и 28 декември 1940 и 21 януари 1941, III р. с., 41 и 46 зас., 29 януари и 7 февруари 1942 г. Сред тях изпъква програмната реч с идеологическо съдържание по отговора на Тронното слово в р. с., 9 зас., 11 ноември 1942 г.

перспективата да се превърне в безлична, манипулирана маса определят моментните несъответствия между вижданията на Пешев и управляващия елит.

Външнополитическата му визия се изчерпва със солидарността към установявания в Европа от Третия райх „нов ред“. Подобно на значителна част от своите съвременници, той вижда в прогласените от националсоциалистите и Хитлер принципи на промяна на европейското статукво, на изменение на границите и преразпределение на територии, на влияния и на блага проява на висша, необходима справедливост. Разрешаването на българския национален въпрос – основна външнополитическа цел и главен елемент от мечтата на цялото общество за просперираща България, изглежда през 1940 – 1941 г. окончателно. Обективно погледнато, решаваща роля за това имат действията на Третия райх. Копнежът за могъщо, обединено отечество, за възмездие за всички неправди, на които то е било подложено от действията на Великите сили, определя доверието и адмирацията към политиката на националсоциалистите. Визията за велика и благоденстваща България ще доведе Пешев, както и мнозина други от неговата среда, до пълно одобрение на т.нар. „нов ред“⁸. Одобрение, в което влиза съгласие да се приемат антиеврейски закони и по-сетне да се делегират права на Министерския съвет да взема необходимите мерки за решаването на еврейския въпрос. Тъкмо позицията на Пешев по еврейския проблем през март 1943 г. обаче ще се превърне във връх не само в неговия политически и жизнен път. Отношението му към еврейското малцинство и дистанцирането му от официалната гържавна политика, на която готогава и той е бил експонент, придават на делото му историческа трайност и хуманна значимост.

В първите дни на март 1943 г. хладнокръвно гласуваните от правителственото мнозинство в 25 ОНС антиеврейски мерки навлизат в активната си, решителна фаза. Започва осъществяването и спрямо България на набелязания на 20 януари 1942 г. на т.нар. „Конференция Ванзее“ в Берлин конкретен националсоциалистически план за „окончателно решаване“ на еврейския въпрос в европейските предели. Пристъпва се към изпълнението на сключеното на 22 февруари 1943 г. споразумение между пълномощника на Третия райх – Теодор Данекер, и ръководителя

---

⁸ Интересен опит за възстановяване на психологическата атмосфера и мотивите за симпатия към националсоциалистическия „нов ред“ у: *Нисим, Г.* Цит. съч., 97 – 135, по-специално 125 – 130.

на българското Комисарство по еврейските въпроси Александър Белев за депортиране на 20 000 евреи от българските територии⁹.

„Изселването на евреите (според официалната терминология на този документ) в германските източни територии (окупирана Полша) е неизбежен резултат от политиката на българските управници и от действията на Парламента и правителството. То е логична стъпка, звено от поредица мероприятия, започнали с приемането през декември 1940 г. от Народното събрание на расисткия Закон за защита на нацията. Следват го реди други актове с открито репресивен характер, одобрени с вота на управляващото мнозинство. Най-сетне, сякаш за да свали отговорността от себе си, Парламентът гласува на правителството пълномощия „да взема всички мерки и да издава общи наредби или отделни разпореждания за уреждане на еврейския въпрос и свързаните с него въпроси, с оглед да се засилят и направят по-целесъобразни и по-резултатни ограниченията и мерките за лицата от еврейски произход и техните подставени лица и укриватели.“ Прехвърляйки пълномощията си върху изпълнителната власт, Парламентът абдикира от своите прерогативи. А правителството експедитивно одобрява на 2 март 1943 г., само седмица след споразумението Белев – Данекер, поредица от постановления (№ 113 – 117, 126, 127), с които осигурява депортирането¹⁰.

Прехвърлянето на еврейския въпрос в ръцете на МС е търсената възможност да се запазят антиеврейските мерки в тайна. Така Парламентът в лицето на управляващото мнозинство доброволно се дезинтересира от съдбата на евреите. И планираните мероприятия биха се провели успешно и изцяло, ако реди обстоятелства, в средата

⁹ Документалната основа на „еврейския въпрос“, изместена с оглед на „спасяването“ на евреите, в: Борбата на българския народ за защита и спасяване на евреите в България през Втората световна война (документи и материали). С., 1978; Оцеляването. Сборник от документи 1940 – 1944 г. С., 1995. Заслужава внимание единствената чужда монография, посветена на проблема: *Charu, Fr The Bulgarian Jews and the „Final Solution“ 1940 – 1944*. S. 1, 1972, както и непубликуваната магистърска работа на Маркус Вийн: *Wien, M. Antisemitismus in Bulgarien in Spiegel des Parlamentardebatten zum Gesetz zum Schutze des Nation 1940*. LudwigMaximilian Universität München, 1999. Ср. с: Hoppe, H. J. Bulgarien – Hitlers eigenwilliger Verbundeter eine Fallstudie zur Nationalsozialistischen Südost-Europa Politik. Stuttgart, 1979, 138 – 141.

¹⁰ Закон за защита на нацията – Държавен вестник № 16, 23 януари 1941; Закон за еднократен данък върху имуществата на лица от еврейски произход. – Пак там, № 151, 14 юни 1941; Закон за приложение на 31-о постановление на Министерски съвет за поданството в новите земи. – Пак там, № 124, 10 апр. 1942; Закон за възлагане на Министерския съвет да вземе всички мерки за уреждане на еврейския въпрос и свързаните с него въпроси. – Пак там, № 129, 29 авг. 1942; Оцеляването, док. 83, 207 – 209.

на които се оказва и Д. Пешев, не пробвалят, поне отчасти, конфиденциалността на операцията.

В първите дни на март полицейските сили, Българските държавни железници и местната администрация в определени градове, предимно в Западна и Югозападна България, организират трескаво събирането и извозването на евреите от Беломорието, Македония и „старите предели“ на страната към окупирана Полша. Към 8 март задържането на евреите в Дупница, Кюстендил и другаде вече е в ход. Оттам идват и първите сигнали до София за подготвяното депортиране.

На 9 март 1943 г. Димитър Пешев в качеството си на депутат от Кюстендилската избирателна колегия и подпредседател на НС е информиран от няколко източника за случващото се. Кюстендилски евреи и местни общественици са хората, които бият тревога. Буквално веднага след срещата си с кюстендилската делегация, пристигнала да се застъпи за еврейските си съграждани, Пешев започва акция, извършила рязък обрат в еврейския въпрос и променила завинаги съдбата му. В мемоаристиката, в научната литература и в други публикации (особено от 90-те години на ХХ в. насетне) се споменава това първо действие на Пешев, който, влизайки в пряк контакт с министъра на вътрешните работи Петър Габровски, успява да спре депортирането. От спомените на Петър Михалев, Асен Суичмезев, Яко Барух и т.н. проличава, че подпредседателят на Парламента действа бързо, целенасочено и оперативно, без колебания. И не само това, той успява да организира мащабна акция на протест сред представителите на управляващото парламентарно мнозинство, с което нарушава секретността на противоеврейските мерки¹¹.

На 17 март 1943 г. Пешев отправя до министър-председателя протестно писмо, скрепено и с подписите на още 42-ма народни представители от мнозинството. В този безпрецедентен във военните условия политически документ на представители на управляващите сили умело и без да се отваря конфликт с правителството, категорично и ясно се предупреждава за „голямата историческа отговорност“ в „съдбоносните моменти“ и се отхвърля всякаква идея за изселване на българските евреи.

---

¹¹ Съществуват гостатъчно мемоарни свидетелства, очертаващи събитията около 9 март 1943 г. и предисторията на Пешевия протест до Министерския съвет от Асен Суичмезов, Яко Барух, Петър Михалев, Буко Бераха, Ст. Стателов, повечето от които публикувани в двата цитирани документални сборника: „Борбата...“ и „Оцеляването...“ Вж. също: Оливер, Х. Ние спасените, или как евреите в България бяха изтързнати от лагерите на смъртта. С., 1967, 139 – 151.

Писмото поставя правителството в крайно деликатна и опасна ситуация¹². То zlepоставя „интимните“ му намерения спрямо евреите; привлича върху действията му нежелано внимание, включително на чужди дипломатически среди и наблюдатели. Дава храна на слуховете и антиправителствените пропаганди. Показва пред чуждото обществено мнение грижливо скриваните намерения на управляващите. Протестът е опасен знак за липсата на единодушие в представяното пред обществото за монолитно правителствено парламентарно мнозинство – прецедент, който заплашва с парламентарна, съответно правителствена криза.

Реакцията на управляващия екип е светкавична и брутална. Министър-председателят Филов влага цялата си воля в добре режисирана кампания, за да бъде „обезвреден веднъж завинаги“ Пешев¹³. Наг подпредседателя на Парламента се упражнява невероятен натиск, за да обезсили ефекта от протестния текст и да подаде оставка от дължността си. На заседание на правителственото мнозинство „след дълги и мъчителни разисквания“ Пешев не само не подава оставка, но демонстрира принципните си позиции и защитава победението си по осуетяването на депортацията¹⁴. Пред мнозинството той говори за „издевателства и масово избиване на лица от еврейски произход“. Поема цялата отговорност върху себе си като автор и инициатор на писмото.¹⁵ На 24 март 1943 г. правителственото мнозинство го бламира като подпредседател на 24 ОНС.

Това, което Пешев прави през март 1943 г. за еврейското малцинство, е кулминацията на различните и разнопосочни форми на солидарност и съпротива, изразени в реално, предизвикващо силен отзвук дело. С победението си подпредседателят на Народното събрание активизира неodobрението и несъгласието, канализира съпричастността, хвърля светлина върху преднамерено провеждана тайна политика, с което ѝ нанася обезсилващ удар.

Своя *трети съдбоносен избор*, решаващата си роля на българската политическа сцена Пешев осъществява на пръв поглед спонтанно, дори неочаквано. Дотогава проявите му като депутат и подпредседател са рутинни и нищо не предвещава изключителната му активност по

¹² Вж. Филов, Б. Дневник. С., 1990, 561 – 562, запис от 19 и 20 март 1943 г.

¹³ Пак там, с. 563, запис от 23 март 1943 г.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Митакон, В. Цит. съч., с. 677.

еврейския въпрос. С един импулс той разрушава спокойствието си и обрича политическата си кариера.

Много са въпросите, които предизвиква постъпката на Пешев от март 1943 г. Рационалното или емоционалното определя реакцията му? Кое го кара в напрегнатите военни условия да рискува монолитността на правителственото мнозинство? Дали това е кулминация на недоволството му от системното дезавуиране на Парламента от правителството и лично от министър-председателя, или сантименталните спомени, свързани с отколешните му симпатии към евреите, неговите младежки другари и съграждани от Кюстендил, надделяват? А може би у авторитарния политик Пешев проблясва искрицата на човешката солидарност? Възможно е тъкмо в духа на изпълнената с патетични лозунги и думи епоха с акцията си той да дава воля на чувството си за историческа отговорност.

Не са малко и тълкуванията защо подпредседателят на Парламента се замесва в дейност, прекратила политическата му кариера. За едни в поведението му прозира страхът от откъсването на световното еврейство или на силите от антихитлеристката коалиция. Според други Пешев действа изцяло като инструмент на цар Борис III в сложната му игра с българското обществено мнение, с германските съюзници и силите от антихитлеристката коалиция. Трети търсят приоритета на антиправителствените настроения на групата къосеивановисти. Съвременници, начело с министър-председателя Филов, виждат и косвеното влияние на еврейството върху поведението на Пешев. Габриел Нусим открива избора на позиция в съпричастността и състраданието на Пешев към съдбата на еврейството¹⁶.

Многозначният отговор е по-близо до истината. Поведението на Пешев, неговите спомени, а и мемоарите на съвременниците му свидетелстват, че той не може да се примири със системното обезсилване на Парламента, което министър-председателят целенасочено предприема. Вън от съмнение са и сантименти и солидарност към евреите – не само към тези, които лично познава, но и към всички, представляващи част от българското гражданство. Чувството за отговорност, човешка и историческа, е сред съществените черти на характера му. Своята версия за поведението си,

¹⁶ Димитров, И. Държавният антисемитизъм – мнозинството и малцинството. – В: Иронията на историята. Професор Милчо Лалков. С., 2004, 174 – 183.

крайно сдържана и лишена от украса, Пешев дава в текста на писмото-протест и в спомените си.

Кое то и обяснение да приемем за доминиращо, нищо не може да омаловажи ясната гражданска позиция, чувството за дълг към сънародници и към страната, силната хуманистична струя, които го ръководят. Верен на своя характер, Пешев разглежда фактите около евентуалната депортация на евреите в техния потенциален отзвук и международен контекст, с оглед на традициите на българското общество на толерантност към малцинствата и вероизповеданията. Политическата му съдържаност и дори на пръв поглед безстрастност определят и категоричното му противопоставяне на всякакво престараване. Чувства за справедливост и отговорност определят същината на писмото-протест:

Един елементарен правов ред е нужен за управлението, както въздухът е нужен за живота.

Честта на България и на нейния народ е не само въпрос на чувство – тя е преди всичко елемент на нейната политика. Тя е политически капитал от най-голяма стойност и затова никому не е позволено да го разпилява без оправдание, което би се споделило от целия народ.¹⁷

С поведението си през март 1943 г. Димитър Пешев напълно се разминава с доминиращите политическа еуфория и късогледство, с липсата на отговорност и нежеланието да се виждат очевидни факти. Маркар и да продължава да присъства в Парламента, той е изтласкан от политическия живот и проявите му от парламентарната трибуна не дават допълнителни щрихи към образа му. Принудително изолиран в правителственото мнозинство, той не бяга от политиката, внимателно наблюдава динамично протичащите процеси, прави опити, когато е възможно, да изрази алтернативна гледна точка.

Почти година и половина след акцията в Парламента и бламирането му обстоятелствата поднасят на Пешев най-големия шок в живота му. Събитията от 9 септември 1944 г. го изхвърлят безвъзвратно от политиката (след 10-годишно участие) и слагат край на активното му съществуване като общественик, професионалист и индивид. Вторият върховен състав на „Народния съд“, пред който е подсъдим (декември 1944 – януари 1945), го изхвърля окончателно и от професията, и от на-

¹⁷ Цитат от протестното писмо на Д. Пешев; вж. тук, с. 236 – 237.

чина му на живот, обрича го на бездействие, на тягостно съществуване. И макар да не споделя съдбата на своите политически приятели като Спас Ганев (екзекутиран) и г-р Н. П. Николаев (осъден задочно на смърт), присъдата, която получава, далеч не се изчерпва само в непосредствено-то си измерение. След нея Пешев е един от „бившите“, хора, за които в новото, градено от комунистите общество няма място.

По една ирония на съдбата клеймото, което Филов се мъчи да му сложи, обвинявайки го в застъпничество за евреите¹⁸, се оказва заедно с режисурата от министър-председателя блам смекчаващо вина-та обстоятелство. Пешев получава 15-годишна присъда от „Народния съд“, но лежи буквално символична част от нея. Без работа, дълбоко потресен от преживяното около процеса и в затвора, той се затваря в себе си. Присъщата му сдържаност, политическата му пасивност и свеждането на поддържаните контакти само до най-тесен кръг роднини и близки му спестяват допълнителни репресии. В края на 60-те години вниманието на архивните среди се спира върху него поради личната инициатива на една архивна сътрудничка¹⁹. Този интерес, както и вниманието от страна на еврейски среди и от Израел към защитата на Пешев по спасяване на евреите правят последните години от живота му по-спокойни и по-смислени.

Все пак, независимо че на границата между 60-те и 70-те години той работи върху спомените си, историческата колегия продължава изцяло да го игнорира. Можем само да гадаем за причините за това: дали защото някогашните му действия влизат в рязко противоречие с афишираната теза за ролята на народните маси и на Комунистическата партия по спасяването на евреите, или влияние оказват лични фактори? За разлика от други представители на бившия елит, той не омайва марксистките историци с интересни разкази за миналото. Един-двама са хората, интересувани се сериозно от събитията от март 1943 г. Единствен Фредерик Чари, съвсем млад тогава историк от САЩ, отделя внимание на писмото-протест и на акцията на Пешев²⁰.

Пешев умира на 20 февруари 1973 г., без да получи (освен инициативата да напише спомени) никакво реално признание от официална

---

¹⁸ Филов, Б. (цит. съч., с. 564, 26 март 1943 г.); отбелязва: „Пешев направи много лошо, че не се съгласи да си подаде оставката, тъй като сега всички ще останат с впечатлението, че той е бил бламиран, понеже е защитавал евреите“.

¹⁹ Историята около написването на спомените разглежда обстойно и Нисим, Г. Цит. съч., 37 – 50.

²⁰ Chary, Fr. Op. cit., 90 – 100 „The Peshev Protest“.

българска страна и в научен, и в обществен план за своята личност. И което е удивително – историческата наука продължава да го пренебрегва не само до края на комунистическия режим, но и по-нататък. Така посмъртното припознаване на Пешевото дело става по линията на външни внушения (от еврейска страна, чрез някои западни изследователи, чрез интереса на италианския публицист Габриеле Нусим и т.н.²¹ и чрез внимание, проявено от медиите). В крайна сметка политиките в самия край на 90-те години извършват своеобразна нравствена реабилитация (колкото и непълна в случая да е тази дума) на делото и личността на Димитър Пешев.

През 1972 г. пред специализирана англоезична аудитория Ф. Чару акцентира върху протеста на Пешев от март 1943 г., а през 1998 г. Г. Нусим набляга върху нравствените измерения на мартенския акт на подпредседателя на Българския парламент²².

Публикуваната на италиански, после на немски и български книга на миланския журналист смъква булото на забравата и поставя на разглеждане живота и дейността на Пешев. Оттук нататък той вече е личност, неотделима от най-новата българска история, личност, която все още намира бавно реалното си минало, но която охотно се обговаря от медиите.

Какво е значимото в спомените на Д. Пешев, какво разкрива и какво премълчава той? Най-общата констатация е, че авторът дава картина на епохата. Действително той е в центъра на събитията, но това не е продукувано нито от желание за самоизтъкване, нито е с цел оправдание. Както вече посочих, спомените реконструират само събитията, в които авторът има непосредствено, решаващо лично участие, за които може да разкаже като основен фактор в извършването им. Това, което не присъства в текста като събитие и факт, не е свързано с пряката политическа дейност на Пешев. Той пише само за собственото си участие и наблюдения по събитията, имали решаващо значение в тогавашното развитие на българския политически живот – участие, изразило се чрез ролята му на министър и подпредседател на 25 ОНС: реформите в сферата на съдебното ведомство, присъединяването към Трестранния пакт, обявяването на война на Англия и САЩ, еврейският въпрос и т.н.

²¹ Първото акцентира върху ролята на Пешев от Г. Нусим в: *Eschenasi, G., G. Nissirn. Ebrai invisibili. Sopravvissuti de l'Europa orientale dal Comunismo a oggi. Milano, 1995, 230 – 249, 236 – 240: Peshev: un enoe ancora sconosciuto.*

²² *Нусим, Г. Човекът, който спря Хитлер, второ изд. С., 2018.*

Пешев не си поставя изследователски задачи, нито пък се отклонява към занимателната страна на миналото. Такъв, какъвто е бил като политик – тих, сдържан и дисциплиниран, такъв е и като мемоарист.

При целия низ от провали, каквато реално е дейността му и като министър (конфликтът с генерал Хр. Луков, вероятната причина да не участва в следващия кабинет на Кьосеиванов, отлагането на Закона за граждански брак), и като парламентарист и парламентарен подпредседател (неодобрението към избора му за подпредседател на Камарата през 1938 и особено през 1940 г., липсата на доверие на правителството и лично на министър-председателя Филов, бламирането през 1943 г.), и като цяло като политик (осъждането му от „Народния съд“ на 15 години затвор), той никъде не се оплаква, никого не обвинява, върху никого не прехвърля вина, а само констатира. И успява да запази коректност към Хр. Калфов и Б. Филов, дори след смъртта им, незабвимо че би могъл да не пести упреците.

Пешев разказва лаконично за събития и факти, но от неговия разказ добива очертания картина на реални победения, прояви и интимни цели. Спомените дават контекстуално многобройни щрихи към тенденции и процеси, нагласи и поведения в една оспорвана за публицисти, мемоаристи и изследователи (и други личности, даващи ù оценка) епоха. И с това позволяват да се надзърне зад кулисите. В този смисъл изключително внимание заслужават страниците, посветени на авторитарния режим, на предпоставките за установяването му и на неговите характеристики²³. Може би най-ценното е, че авторът не използва двойна оптика. Той не пише, съобразявайки се с комунистическата епоха. Неговата мемоарна позиция твърде малко е повлияна от общественото мнение на комунистическа България. Няма никакви реверанси към демокрацията и партийно-парламентарната система, както и дистанциране от авторитаризма, сякаш задължителни за повечето буржоазни дейци, припомнящи си десетилетието 1934 – 1944 г. Като участник в авторитарния режим, той добре познава неговите светлини и сенки. Посочвайки изхабяването и компрометирането на партийната система и на парламентаризма, политическата корупция, безпринципните парламентарни и партизански пазарлъци, липсата на вътрешнополитическа и международна визия сред политическия елит, наличието на определен авторитарен климат (за които заслуга имат и тогавашната българска

---

²³ За авторитарния климат, съответно режим, вж. *Николаев, Н. П.* Цит. съч., 137 – 151; срв.: *Пешев, Д.* Националната държава. – *Възход*, 1935, № 3, 11 – 14.

демократия и политически либерализъм с късогледството, партизанщината и себичността си), авторът дава един от резонните отговори на въпроса защо се стига до преврата от 19 май 1934 г. Същевременно той маркира и някои от факторите, обусловили провала на деветнадесетомайското управление. Всичко това е направено в хода на изложението без директни внушения. Написаното от Пешев разкрива кредото на привържениците на безпартийната интермедия в българската история и улеснява проникването в психологическата характеристика на онзи процес, започнал в самото начало на 30-те години, който бихме могли да определим като „бягство от демокрацията“.²⁴ В тези си страници спомените предизвикват размисли, че е възможно критиците на партийно-парламентарната система и на до деветнадесетомайската действителност да са имали право в констатациите си и че действителната картина към началото на 30-те години не е само плод на традиционното черногледство на българската общественост и на интерпретациите на състоянието на страната като криза²⁵.

Спомените очертават действителните измерения на политически тенденции: например смъртната присъда на Д. Велчев и К. Станчев. От страниците за законопроекта за граждански брак следват изводи за незабидната, консервативна роля на църковните догми, за непригодността на религиозните дейци за дискусия в името на модерността. Тягостни мисли навяват случаите на дезавуиране на Народното събрание от страна на министър-председателя Филов и на Министерския съвет, за изпадането на Парламента до неблагоприятната роля на аklamator на правителствената политика. Първите белези за подобно поведение се забелязват по време на II извънредна сесия на 25 ОНС по повод връщането на Южна Добруджа към отечеството. Те кулминират в екзалтацията от 2 март и 13 декември 1941 г., съответно по присъединяване към Тристранния пакт и обявяването на война на Англия и САЩ. Подобни примери извеждат на повърхността пренебрегван от изследователите, но съществен психологически фактор в българската политика – за обичайната сервилност, проявявана от политическия елит към външнополитическия фактор, на който се симпатизира.

²⁴ *Poppetrov, N.* Flucht aus der Demokratie Autoritarismus in Bulgarien 1918 – 1943. – In: *Autoritare Regime in Ostmittel und Südost Europa* (Hg. E. Oberländer u a) Paderborn, 2001, 379 – 402.

²⁵ *Гаврийски, Д.* Неграмотна България. Мисли върху смъртта и погребението на българската гържава. С., 1932; срв. с типичния за навечерието на авторитарния преврат проект: *Янулов, Ил.* Убийства и самоубийства в България. План за борба против антисоциалните прояви и израждането у нас. С., 1930.

Разказваното от Пешев насочва и към липсата на диалог между Парламент и правителство, между отделни групи народни представители – една от решаващите слабости на 25 ОНС – фактор, превърнал го в говорилня. Липсата на диалог се проявява особено ясно при бламирането на Пешев, но прозира и при описваните две негови срещи с Б. Филов през 1944 г.

Много важен акцент в спомените е личната гледна точка по еврейския въпрос на човека, който може би е имал едни от най-пълните наблюдения по осъществяването на антиеврейските парламентарни процедури. Интересното е, че Пешев, в качеството си на подпредседател на Парламента, е сред факторите, носещи отговорност не само за приемането на ЗЗН, но и на последвалите го антиеврейски актове. Същият Пешев, който с писмото-протест ще провали грижливо изгражданата парламентарна подплата на антисемитската политика и ще обрече на неуспех замислената депортация. За съжаление, авторът, както и всички други мемоаристи от средите на управляващите, подминава причините за антиеврейските мерки, обстановката, при която те се взимат, интимната аргументация на тези, които ги утвърждават с гласовете си.

Изложението по еврейския въпрос маркира факта, че антисемитските настроения получават подкрепа не само от тесен кръг прононсиращи антисемити, но и от средите на такива формации, които минават за толерантни и са далеч от всякакъв екстремизъм, като Младежкия съюз „Отец Паисий“. Без да дават отговор, спомените придвижват проучването на темата за антисемитизма и антиеврейското законодателство към въпросите: кои са антисемитите; какво е съотношението антисемитизъм – антиеврейски мерки; съществува ли някакъв външен натиск (германски) за приемането на ограничителни противоеврейски закони.

Значителна тежест пада върху страниците, посветени на т.нар. „Народен съд“. В тях оценката и емоционалното отношение се изравняват по значение с фактологичното изложение. Написаното е, без преувеличение, покъртителен разказ, едно от най-силните свидетелства за ужаса на събитието²⁶. В този текст, останал непредаден в архива, се реконструират поведението на съда, обстановката в затвора и особено неизбледяващият шок при произнасяне на присъдите.

²⁶ Написаното от Пешев за „Народния съд“ дава синтезирана картина. За сравнение: Танев, Ст. Отворени писма. С., 1994; Чинков, П. К. Сега ще чуете нашия коментатор; С., 2001, с. 404 и сл.

Макар и жертва на процеса, Пешев се ограничава само до моралната оценка на събитието. Раздялата с приятели като Спас Генеф например превръща тази част от спомените в емоционално наситено четиво.

Характерно за изложението на Пешев е съвсем беглото присъствие на моменти от световната политика. Напразно бихме търсили оценки за Хитлер или разсъждения върху националсоциализма и болшевиизма. Отсъстват акценти върху любимата за повечето мемоаристи тема за личността на цар Борис III. От биографията на Пешев е известно, че той е проявявал известна симпатия и одобрение към политиката на Третия райх и неговия водач и че е бил в конфликт с монарха. Бихме могли да обясним положителното му отношение към нацисткия „нов ред“ с желанието за промяна, за изменение на европейското статукво като рефлекс от проавторитарната позиция на мемоариста във вътрешно-български план, или пък поради ролята на Третия райх и неговия ръководител за решаване на българския национален въпрос. Що се отнася до отношенията между него и царя, възможно е царското недоверие да е плод на независимото мислене на политика, на неговото неподдаване на определени внушения, на липсата у него на гъвкава позиция.

Спомените на Д. Пешев са сред най-значителните източници, с които разполага българската историческа наука за десетилетието 1934 – 1944 г. Може само да се съжالياва, че те изключително дълго време не влизат в обращение. Тяхното своеобразно откриване като източник става в условията на усилен опити да се погледне от нов ъгъл на събитията от последното десетилетие на Третото българско царство. Заслуга за популяризирането им има и Г. Нусим – човекът, който фактически изважда Пешев от забравата. Името на почти напълно забравения подпредседател на Парламента започва да се споменава все по-често в публичното пространство към втората половина на 90-те години.

На бъдещите исторически анализи трябва да оставим реалното оценяване на приносите на Пешев по спасяването на българските евреи. В тях ще намерят отговор аргументите на скептиците, приемачи, че той е в известна степен оръдие (несъзнателно или активно) на волята на далновидните планове на цар Борис III, или тезата на Г. Нусим, че е човекът, който спря Хитлер. В контекста на споровете по въпроса кой е спасил българските евреи, интензивно припламващи от средата на 90-те години насетне, името на Пешев неизменно присъства с признанието на централен участник в голямата тогавашна

грама²⁷. А това е един от симптомите, че общественото мнение припознава неговото дело.

Предлаганите спомени на Д. Пешев хвърлят светлина върху събития и факти с огромно, съдбоносно значение в българската съвременна история. Няма да бъде преувеличено, ако посоча, че с изложенията си по авторитарния режим („безпартийното управление“), „еврейския въпрос“ и „Народния съд“ мемоаристът дава не само пластични картини, но и нахвърля основните белези и на тенденции и процеси.

Това, което пише в спомените си Пешев, и това, което извършва в един определен отрязък от време, представлява *една винаги актуална история*. Тя утвърждава, че винаги ще има хора, които ще държат на дадени принципи и на големите категории, и ще има и такива, които ще ги принасят в жертва на конюнктурата, че историята се „прави“ твърде често от конформисти и от хора, безкритично следващи силните на деня, че на масовите настроения трудно се противопоставят реалистични аргументи, че нещата от историята никога не са „черни“ и „бели“, а винаги са нюансирани.

Със спомените си Димитър Пешев взема посмъртно становище по големи проблеми на българското развитие – такива, каквито са били, и такива, каквито ги е видял. В дистанцираността, автентичността и балансираността е тяхното основно достойнство. В тях прозира нещичко от чувството за „голямата историческа отговорност, която ние носим“²⁸.

Николай Поппетров

---

²⁷ Обобщено за трудното възприемане на Пешев от някои съвременни среди. Джоева, Г. Българският Шиндлер – неудобният герой. – Новинар, 23 ноем. 1998, с. 8; Човекът, който спря Хитлер. – Култура, № 43, 30 окт. 1998, с. 9.

²⁸ Пешев в протестното си писмо – вж. тук, с. 235. В последната си парламентарна реч той добавя: „Във всички случаи съм изпитвал едно особено чувство на отговорност...“ – Ст. дневници на XXV ОНС, VII и. с., 4 зас., 20 август 1944, с. 67.

ОБЯСНИТЕЛНА БЕЛЕЖКА

Спомените на Димитър Пешев са написани основно през 1969 – 1970 г. Сам авторът дава тази датировка в предговора, под някои обособени теми, или в текста. Като непосредствен повод за връщането към миналото може да се приеме инициативата на Архивното ведомство за набирание на документи и спомени за времето до 1944 г. Това става в момент на нарастващ обществен интерес към миналото и особено към периода от Първата световна война до есента на 1944 г., засвидетелстван с появата на изследвания, на някои мемоари и на популярни публикации.

Спомените са написани на тетрадки малък формат, номерирани от I до XVII с римски цифри от автора; с четлив почерк с мастило; почти без поправки и зачертавания, освен в случаите, когато са направени добавки – от отделни абзаци до няколко страници, или съкращения на цели пасажу, респективно страници. В тетрадките е посочено съдържанието, отделно някои от текстовете вътре носят самостоятелни заглавия.

Спомените се съхраняват в Централния държавен архив (по-рано ЦДИА), ф. 1355 к, а. е. 155 – 166. Изложението е обособено по проблеми, със стремеж да се следва сравнително последователно хронологичната линия на събитията. Текстът е разпределен по архивни единици в следния ред:

а. е. 155 – встъпителни думи; процесът срещу Д. Велчев; законопроектът за граждански брак (1935 – 1936).

а. е. 156, 157, 158 – еврейският въпрос (1940 – 1943). а. е. 159 – каса за взаимопомощ на адвокатите; сграда за Министерство на правосъдието (1935 – 1936).

а. е. 160, 161, 162 и част от 163 – първият кабинет на Г. Кьосеиванов (1935 – 1936).

а. е. 163 – връщането на Южна Добруджа (1940 г.).

а. е. 164 – смъртта на цар Борис III и изборът на регентство (1943 г.).

а. е. 165 – присъединяването на България към Трестранния пакт (1941 г.); срещи с регента Б. Филов (1944 г.).

а. е. 166 – впечатления и бележки от безпартийното управление (1934 – 1943).

Разпределението на спомените по тетрадки, респективно в 12 архивни единици, не следва винаги хронологията: след еврейския въпрос (1940 – 1943) следват текстове за участието на Пешев в правителството на Кьосеиванов, а събитията около смъртта на цар Борис III (август 1943 г.) са дадени преди присъединяването към Трестранния пакт (март 1941 г.).

Неотделима част от спомените е запазена благодарение на инж. Иван Кираджиев, зет на Д. Пешев споменен текст – „Народният съд“, обемащ 4 тетрадки с пагинация от 1 до 145 и още 5 страници, или общо 150 страници.

Настоящото издание възпроизвежда текста на Д. Пешев, разчетен от Румяна Коларова, без редакционна намеса. Направено е обаче известно прегрупиране на някои материали, с оглед спазване на историческата хронология и извеждане на съответните смислови акценти. Систематизирането е напълно механично, т.е. чрез подредбата на готовите, завършени от автора и обособени като смислови единици текстове. Това се наложи, за да се запази хронологичната линия и да се очертаят най-важните области на изява на мемоариста: участието му в първия кабинет на Георги Кьосеиванов и дейността му в рамките на 25 Обикновено народно събрание. Така след въведението са обособени текстовете за дейността на Пешев като министър на правосъдието, след тях – тези за събитията, пряко отнасящи се до времето на 25 ОНС. Изложението по еврейския въпрос, което възпроизвежда събитията от 1940 – 1943 г., е поставено след това за обявяване война на САЩ и Англия (декември 1941 г.) и преди страниците за избора на регенти (август 1943 г.), тъй като най-важният акцент от написаното по еврейската тема пада върху акцията по осуетяване на депортацията, подписването на писмото-протест и бламирането на Пешев (всички от март 1943 г.). Хронологично и логично последни са поставени обобщаващите бележки за характера на безпартийното управление и текстът за „Народния съд“.

Названията на отделните обособени споменни текстове са в повечето случаи на самия мемоарист, а останалите – на съставителя, което е посочено изрично.

В словоредата на автора не е извършена почти никаква редакторска намеса. Запазен е напълно неговият стил с обстоятелствени, с вмъкнати части изречения. От съображения за автентичност не са пре-

махнати и някои, въпреки изолирани и недразнещи повторения. Правописът е нормализиран съобразно съвременните изисквания: например Пешев пише „в войската“ – форма, вероятно производна и сходна с правописа отпреди 1945 г. („въ войската“), но отличаваща се от нормативно установените положения след 1944 г., валидни и днес, според които правилно е „във войската“. На някои места, много рядко, но при необходимост, са включени отделни думи или съюзи, за да се избегне очевидна липса на смисъл поради авторов пропуск. Тези корекции са отбелязани с прави скоби. Без да се дават обяснителни бележки, са развити някои съкращения, като М. съвет, Н. С. (Народно събрание), защото смятаме, че използването и тук на прави скоби би утежило излишно и значително изложението.

Към текста са дадени бележки-пояснения за личности, събития, проблеми, както и някои уточнения. Акцентът в биографичните бележки е поставен върху най-характерното и най-кореспондиращото с описаните в спомените събития. Уточнения се правят само тогава, когато авторите изводи се гредят върху очебийно погрешна интерпретация на фактите (например объркване на хронологията), а и когато става дума за процеси, непопулярни и непознати за съвременния читател.

От съставителя

